

Το θαυμαστό πνευματικό σχέδιο του Αρμάου

Μια μεταθανάτια έκδοση αποκαλύπτει...

Ο Δημήτρης Αρμάος υπήρξε ένας θρύλος της εκδοτικής και βιβλιοφιλικής κοινότητας της Αθήνας.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΤΡΙΑΡΙΔΗΣ

13.04.2021 • 17:46

<https://www.kathimerini.gr/culture/561325249/to-thaymasto-pneumatiko-schedio-toy-armaoy/>

Υπάρχουν αναρίθμητες περιπτώσεις δημιουργών στην ιστορία της τέχνης που έφυγαν από τη ζωή αφήνοντας ανέκδοτο (ή και αταξινόμητο) το μείζον μέρος του έργου τους. Κάποιοι από αυτούς επέλεξαν να το εγκαταλείψουν λογαριάζοντας την καλλιτεχνική-εκφραστική τους προσπάθεια ως νεανική παραφορά που έσβησε (ο Ρεμπό, ο Λοτρεαμόν, ο Κάλβος είναι παραδείγματα emphaticά). Κάποιοι άλλοι άφησαν το έργο τους ημιτελές επειδή ο βιολογικός

χρόνος τους αποδείχθηκε τραγικά λίγος (ενδεικτικά: ο Βαν Γκογκ ή και ο Τρακλ).

Ωστόσο υπάρχει και ένα μεγάλο υποσύνολο της κατηγορίας αυτής (πιθανώς το μεγαλύτερο) που έφυγαν από τη ζωή αφήνοντας ένα έργο που, εξαιτίας της ίδιας της υπερφιλόδοξα συμπεριληπτικής φύσης του (και, συνακόλουθα, εξαιτίας της συμπεριληπτικής ιδιοσυγκρασίας των δημιουργών τους), υπήρξε προγραμματικά ανολοκλήρωτο. Ενδεικτικές τέτοιες περιπτώσεις είναι ο Πόε, ο Κάφκα, ο Πεσόα – ή, και για να έρθουμε στη γλώσσα μας, ο Σολωμός ή και ο Εμπειρικός. Στις περιπτώσεις αυτές προφανώς χρωστάμε ευγνωμοσύνη στους μεταθανάτιους επιμελητές που πάσχισαν να οργανώσουν τα ευρισκόμενα κατάλοιπα – ώστε να μας αποκαλύψουν, τουλάχιστον στο μεγαλύτερο ποσοστό του, το συνολικό έργο.

Ο Δημήτρης Αρμάος (1959-2015) στη δυστυχώς σύντομη ζωή του (πέθανε από καρκίνο τον Μάιο του 2015, στα πενήντα έξι του χρόνια) υπήρξε ένας ιδιότυπος θρύλος της μάλλον κλειστής εκδοτικής και βιβλιοφιλικής κοινότητας της Αθήνας.

Ανθρωπος με απερίγραπτη παιδεία και ακόρεστο ενδιαφέρον για κάθε πτυχή του πνευματικού σύμπαντος (ενδιαφέρον που διατήρησε αμείωτο μέχρι το τέλος της ζωής του), βρέθηκε από πολύ νωρίς στον κόσμο του βιβλίου και δημιούργησε έντονους δεσμούς και δεκάδες εξωφρενικές ιστορίες που σε πολλές περιπτώσεις μοιάζουν απίστευτες (αλλά ήταν αληθινές).

Για παράδειγμα: όντας μαθητής, τη δεκαετία του 1970, έγραψε μαζί με την καθηγήτριά του (και μετέπειτα σύζυγό του) Ζωή Μπέλλα τέσσερις τόμους φιλολογικών σχολικών βοηθημάτων για τους... συνομηλίκους του – και τον ίδιο καιρό το 18χρονο αγόρι... εξήγγειλε την έκδοση των ποιητικών του Απάντων.

Πρώτα απ' όλα ποιητής

Η Γκισμόντα με την καρδιά του Γυϊσκάρδου. Έργο του Μπερναρντίνο Μέι. (Φωτ. ΕΘΝΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΣΙΕΝΑΣ)

Και πράγματι, πρώτα από όλα, ο Αρμάος ήταν ποιητής: έγραφε ποιήματα για σαράντα χρόνια, μέχρι το τέλος της ζωής του – αλλά μόλις το 2009 συγκέντρωσε σε έναν τόμο 420 σελίδων («Βίαιες εντυπώσεις των ετών 1975-2007», εκδόσεις Υψιλον) μια επιλογή

ποίημάτων του: ήταν ένα μεγαλειώδες αίτημα υπαγωγής του ατελούς κόσμου σε ένα μεγάλο βιβλίο – το οποίο ήμασταν μάλλον ανήμποροι να διαβάσουμε διότι δεν είχαμε στα χέρια μας την ολοκληρωμένη εικόνα. Και είναι εξαιρετικά ελπιδοφόρο πως μετά τον θάνατό του έχουν ήδη κυκλοφορήσει δύο βιβλία (του Γιάννη Πατίλη και του Α.Κ. Χριστοδούλου) για την ποίηση του Αρμάου.

Ο Αρμάος εργάστηκε σχεδόν σε όλη του τη ζωή σε νυχτερινό λύκειο ως φιλόλογος για να μπορεί τις υπόλοιπες ώρες να γράφει και να διορθώνει. Παράλληλα σχεδίασε δεκάδες εκδοτικές σειρές – από τις οποίες ελάχιστες πραγματοποιήθηκαν.

Μία από αυτές, η *Orbis Literae* (πραγματοποιημένη από τις εκδόσεις Gutenberg και υπό τη διεύθυνση του Α.Κ. Χριστοδούλου), αποτελεί μέχρι σήμερα τη σημαντικότερη ελληνόγλωσση σειρά κλασικής λογοτεχνίας των τελευταίων τριάντα χρόνων – ενώ μια άλλη, η *Aldina* (και πάλι από τον Gutenberg υπό τη διεύθυνση της Ζωής Μπέλλα), ξεκίνησε το 2016, μετά τον θάνατό του, με τον Αρμάο ωστόσο να έχει οργανώσει τους... 200 πρώτους τίτλους της σειράς.

Πέρα από άλλες σειρές που έφτιαξε (τα «Εδικτα της Ινδίκτου», το «Μυστικό και το Παράδειγμα» στον Gutenberg), επιμελήθηκε αρκετές εκατοντάδες βιβλία (κάποια από αυτά ογκωδέστατα), διόρθωσε (ή και ξανάγραψε) δεκάδες μεταφράσεις και φιλολογικές μελέτες – και στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων απέφευγε να βάζει το όνομά του καν στον κολοφώνα του βιβλίου. Επιπλέον, ήταν ένας εμμονικός τυπογράφος που μάζευε

γραμματοσειρές σε κουτιά παπουτσιών: με συναυτουργούς τον Α.Κ. Χριστοδούλου και τον Γιάννη Μαμάη, έφτιαξε στον Gutenberg μια τυποτεχνική και σελιδοποιητική πρόταση σπάνιας αισθητικής που πλέον συνιστά σχολή.

Ο Αρμάος υπήρξε ένα μείγμα αδιανόητης δημιουργικής ορμής, υπερ-ρομαντικής περηφάνιας, ερευνητικής τελειοθηρίας, φιλολογικής παραφοράς, τυποτεχνικής εμμονής, συγγραφικής/φιλολογικής/εκδοτικής σεμνότητας και συγγραφικής/φιλολογικής/εκδοτικής μεγαλομανίας (ναι, στην περίπτωση του όλα αυτά συνυπήρχαν ταυτόχρονα – και μάλιστα στις πιο ακραίες εκδοχές τους). Και συνάμα ένας άνθρωπος απίστευτα γενναιόδωρος και ανιδιοτελής, γεμάτος με παιδική αθωότητα και οράματα, διαρκώς υποστηρικτικός και διαρκώς έτοιμος να αναγνωρίσει στον άλλον το θαύμα. Μάλιστα, τις περισσότερες φορές, ετούτος ο τόσο εξαιρετικός χαρακτήρας, συνοδευμένος με τον βιβλιοφιλικό θρύλο που δημιούργησε, επικαλύπτει στο μυαλό μας αυτό που, όσοι τον γνωρίσαμε, ξέραμε διαισθητικά, αλλά δυσκολευόμασταν να καταλάβουμε ή να οριοθετήσουμε: πως ο Αρμάος είναι επινοητής ενός μείζονος πνευματικού σχεδίου.

Τον Δεκέμβριο του 2020 οι εκδόσεις Gutenberg επανεξέδωσαν σε τρίτη έκδοση εκείνη τη δουλειά του Αρμάου που ίσως, στην υπερ-ρομαντική της προθετικότητα, εγκιβωτίζει όσο καμία άλλη το σχέδιό του. Πρόκειται για την «Προσφορά της Ξεριζωμένης Καρδιάς – Προϊστορία και διερεύνηση του θέματος στην “Ερωφίλη”». Είναι η θηριώδης διδακτορική διατριβή του στο Τμήμα Φιλολογίας του

Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών – που ξεπερνάει τις 1.000 πυκνοτυπωμένες σελίδες μεγάλου σχήματος, στοιχειοθετημένες από τον ίδιο (σε μια «κανονική» έκδοση, θα ξεπερνούσε τις 2.000 σελίδες).

Κατά την εκτίμησή μου, πρόκειται για ένα καταστατικό φιλολογικό/συγκριτολογικό έργο – ένα απόκτημα για τη νεοελληνική φιλολογία. Ενδεικτικό στοιχείο: αυτό που στον υπότιτλο ονομάζεται «Προϊστορία του θέματος» εκτείνεται σε 706 πυκνοτυπωμένες σελίδες μεγάλου σχήματος (σε μια «κανονική» έκδοση θα έφτανε, μαζί με τις χιλιάδες σημειώσεις, τις 1.500 σελίδες) και είναι μια ενδεδειγμένη περιδιάβαση στο μοτίβο της ξεριζωμένης καρδιάς στον παγκόσμιο πολιτισμό, με κύριο άξονα την αρχαία, μεσαιωνική και σύγχρονη λογοτεχνία της Δύσης (μα μόνον της Δύσης – και όχι μόνον της λογοτεχνίας...).

Αυτή η «Προϊστορία» είναι μια παράλογη στη στοχοθεσία της και ανεπανάληπτη στο αποτέλεσμα της συγκριτολογική μελέτη ενός θέματος κυριολεκτικά ανεξάντλητου – μια μελέτη που, σε οποιαδήποτε λογική ακολουθία, θα έπρεπε να μεταφραστεί στις βασικές ευρωπαϊκές γλώσσες ως θεμελιακό βιβλίο αναφοράς (αντάξιο των μεγάλων συγκριτολογικών εγχειριδίων της ευρωπαϊκής παράδοσης).

Ενας νεωτερικός κόσμος μάς περιμένει

Ο Αρμάος θεώρησε την «Προϊστορία του θέματος» μια αναγκαία προϋπόθεση για να μελετήσει το θεματικό μοτίβο της προσφοράς της ξεριζωμένης καρδιάς στην «Ερωφίλη», προσθέτοντας στη

συνολική δουλειά παραρτήματα και διακόσιες πυκνές σελίδες βιβλιογραφίας (προσοχή: διακόσιες σελίδες...) που περιέχουν περισσότερα από 2.500 χιλιάδες βιβλία πηγών, θεωρίας, φιλολογίας, ανθρωπολογίας, φιλοσοφίας, κοινωνιολογίας, ιστορίας, επιστημολογίας και άλλων γνωσιακών πεδίων, γραμμένα στις βασικές ευρωπαϊκές γλώσσες (τα οποία ο Αρμάος τα διάβασε όλα – και όχι μόνο από μία φορά...).

Και εδώ μια οφειλόμενη παρένθεση. Ίσως δεν είναι τυχαίο πως οι δύο πιο σημαντικές φιλολογικές συμβολές που αποκαλύφθηκαν (έστω εν μέρει) στην ελληνική γλώσσα τα τελευταία 30 χρόνια ανήκουν σε δυο ποιητές-γραμματικούς που γρήγορα καταπάτησαν ευφρόσυνα τα ακαδημαϊκά όρια. Τόσο ο Αρμάος με την «Προσφορά της Ξεριζωμένης Καρδιάς» όσο και ο Παντελής Μπουκάλας με τη σύνολη παθολογία των δημοτικών τραγουδιών (βλ. την υπό έκδοση σειρά βιβλίων του από τις εκδόσεις με τον τίτλο Πιάνω γραφή να γράψω – έχουν εκδοθεί οι τρεις πρώτοι τόμοι της σειράς από τις εκδόσεις Αγρα) ξεκίνησαν από μια οφειλόμενη διδακτορική διατριβή.

Ωστόσο και στις δύο περιπτώσεις πολύ γρήγορα (ή και εξαρχής) το ποιητικό-φιλολογικό πάθος των συγγραφέων, η άνευ όρων και άνευ ορίων εμπλοκή τους με το θέμα τους, καθώς και η αγωνία για μια συνολική θεώρηση-τοποθέτηση, κατήργησαν το ακαδημαϊκό πλαίσιο και έκαναν τη φιλολογική τους έρευνα ένα εξακολουθητικό έργο ζωής που γυρεύει να αγκαλιάσει όλη τη ζωή (αλλά και τη ζωή των ποιητών-γραμματικών που το γεννάνε). Είμαστε τυχεροί, κι εμείς κι η γλώσσα μας κι η φιλολογική έρευνα εν γένει, που αυτοί οι

δύο άνθρωποι (που υπήρξαν σχεδόν συνομήλικοι) έβαλαν τα φιλολογικά στοιχήματά τους με τόση πνευματική παραφορά και τα υπηρέτησαν με τόση θηριώδη αγάπη – ώστε να κρατήσουμε στα χέρια μας τους πολύτιμους καρπούς ετούτων των αναμετρήσεων.

Σε κάθε περίπτωση, είναι στα μάτια μου προφανές πως θα ήταν λάθος να δούμε την «Προσφορά της Ξεριζωμένης Καρδιάς» μονάχα ως μια καταστατική φιλολογική μελέτη τιτανικού μόχθου και εκτοπίσματος (και αυτό νομίζω πως στρέχει και για την περίπτωση του Μπουκάλα – στον οποίο ελπίζω ωστόσο να επανέλθω).

Κατά την εκτίμησή μου, ο θηριώδης τόμος με τη μαγική τυπογραφία είναι ένα κρίσιμο οδόσημο ενός προγραμματικά διαρκώς διαστελλόμενου (άρα και προγραμματικά ημιτελούς) συνολικού όσο και κρυπτικού ποιητικού-πνευματικού σχεδίου που, ως προς τη στοχοθεσία του, έχει τις ρίζες του στον κόσμο των αρχαίων Αλεξανδρινών γραμματικών. Κι όπως έχω γράψει με άλλη ευκαιρία, σε αυτό το «Σχέδιο του Αρμάου» εντάσσονται όλες οι πνευματικές δουλειές που μας άφησε κι όλα τα εκδοτικά εγχειρήματα που διέσπειρε μέσα στον χρόνο και στις βιβλιοθήκες μας, όλα όσα γέννησε το φλογισμένο μυαλό του και όλα όσα συνδιαμόρφωσε μαζί με άλλους.

Τιτάνιο έργο

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡΜΑΟΣ

**Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ
ΤΗΣ ΞΕΡΙΖΩΜΕΝΗΣ
ΚΑΡΔΙΑΣ**

*Προϊστορία και Λειτουργία του Θέματος
στην Έρωφίλη του Χορτάτση*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

Ο θηριώδης τόμος με τη μαγική τυπογραφία.

Τα ποιήματά του, εκδομένα και ανέκδοτα, που χάσκουν ως σπείρα αινιγμάτων ενός αναστοχαστικού όσο και ακραία αιμορραγικού ρομαντισμού, τα υπόλοιπα φιλολογικά μελετήματά του που περικυκλώνουν έναν κόσμο έσχατων ορίων («Η Ομιλούσα Κεφαλή στην έξοδο του Ορφικού Μύθου» είναι, για παράδειγμα, ένα αποκομμένο απόσπασμα από ένα συγκριτολογικό-φιλολογικό υπερσχέδιο αντίστοιχο με την «Ξεριζωμένη Καρδιά» – και παρέμεινε απόσπασμα... 200 σελίδων), οι εκδοτικές σειρές και τα σχέδια των εκδοτικών σειρών, οι μεταφράσεις και τα σχέδια των μεταφράσεων, οι επιμέλειες και τα σχέδια για βιβλία, οι συλλογές τυπογραφικών στοιχείων – ένα έργο τιτάνιο.

Όταν αποκαλυφθεί ο κόσμος αυτός, τουλάχιστον σε ένα ικανοποιητικό ποσοστό, τότε έχω την αίσθηση πως θα αντικρίσουμε ένα πλέγμα ομφάλιων λώρων που θα αιματώνουν έναν θαυμαστό νεωτερικό κόσμο, ένα σύμπαν μπορχεσιανής αφετηρίας όπου θα συναντιούνται και εντέλει θα συλλειτουργούν δύο αντίρροποι άξονες: το ανίερο, εικονοκλαστικό και παιγνιώδες από την μια πλευρά – και το ιερό, μπαρόκ και υψηλό από την άλλη. Και ετούτο το συμπεριληπτικό σύμπαν (κι ας προσεχτεί η λέξη «συμπερίληψη») θα είναι το γέννημα του Δημήτρη Αρμάου.

Με άλλα λόγια: μακάρι η έκδοση της «Προσφοράς της Ξεριζωμένης Καρδιάς» να είναι η απαρχή της αποκάλυψης του πνευματικού σχεδίου ενός μείζονος δημιουργού. Το χρωστάμε, θαρρώ, στο Αρμάο. Πολύ περισσότερο, το χρωστάμε στους εαυτούς μας και στους επερχόμενους.